

Duševní choroba Roberta Schumanna

Vacek J.

Duševní chorobou německého komponisty doby romantismu Roberta Schumanna (1810-1856) se zabývalo víc lékařů, včetně psychopatologů. Ač šlo i o uznávané medicínské autority (Gruhle, Kretschmer, Lange-Eichbaum, Leonhard, Lesný, Möbius, Slater aj.), opírali se nezřídka o pouhé spekulace. Nejčastější nozologické úvahy se pohybovaly mezi progresivní paralýzou, manickomelancholickou a schizofrenní psychózou.

Schumann se narodil 8. června 1810 v dobře situované rodině ve Cvikově. Otec Friedrich August (1773-1826), syn luteránského pastora, absolvoval nižší gymnázium a vyučil se prodávčem. Spolu s bratrem vlastnil ve Cvikově knihkupectví s vydavatelstvím. Psal básně, své povídky publikoval v lokálním tisku a překládal anglické romantiky (Byron, Scott). Dle některých byl zcela normální, dle jiných však „vrtošivý, nevládný, hypochondrický“ [11], „samorostlý“ [21] se „slabou nervovou konstitucí při sklonu k degenerativnímu úpadku“ [19]. Často trýzněn závratěmi býval „melancholický“. Z jakéhosi „nervového zhroucení“ se nikdy nevzpamatoval [18] a zemřel v 53 letech „na následky hluboce zakořeněné nervové nemoci“ [7]. Upřesňující údaje o ní neexistují. Otcova sestra Henriette měla být „duševně chorá“ [21]. Schumannova matka Johanna Christiane, rozená Schnabelová (1771-1836), dcera chirurga a Lessingova pravnučka, také duševně zdravá nebyla. Prodělala „nervovou horečku“ [19], byla „psychicky labilní“ [20] a v posledních letech života měla „depresivní stavy“ [7]. Robertovy vztahy k rodičům byly vřelé. Nejstarší sestra Emilie trpěla v dětství jakousi „kožní chorobou.“ „Její jed se dostal do ostatních částí těla a tak se vyvinula už neodstranitelná duševní choroba, jež získala stopy tichého šílenství.“ Tak cituje Leonhard [12] jednoho ze starších autorů. Odjakživa „psychicky nápadná“ duševně ochořela v sedmnácti [6, 7]. Möbius [15] soudil na „dementia praecox“ [15], což jiní zpochybnili. V 19 [2, 7, 13, 19, 20], možná až v 29 letech [18], spáchala sebevraždu skokem z okna. Tři duševně zdraví starší bratři zemřeli relativně mladí (ve věku 28, 40 a 48 let) na různé tělesné choroby.

Vzorný žák Schumann projevovat literární i hudební nadání. Od sedmi let hrál na klavír, později na cello a flétnu, v deseti psal básničky a jakousi loupežnickou komedii, komponoval a ve dvanácti sestavil ze spolužáků orchestr. Takže dítě téměř zázračné. V devíti letech byl s matkou

v Karlových Varech a okouzlit ho koncert klavíristy Ignaze Moschelese (1794-1870). Umínil si stát se klavírním virtusem. Rodina se hudebně neangažovala, otec ho však podporoval. V osmnácti maturoval a po otcově smrti určovala jeho životní dráhu matka. Podvolil se. V Lipsku studoval práva. Nerad. Jeho dospívání bez nápadností nebylo. Asi v patnácti, možná později, fascinován romantikou té doby, podléhal módnímu světobolu. Také nějak analyzoval svou duši. Příteli Flechsigovi napsal: „Vyržen do bytí, vymrštěn do noci světa, bez vůdce, učitele a otce...tak tu nyní stojím.“ Dnes zapomenutý spisovatel Jean Paul (1763-1825), vlastním jménem Friedrich Richter, zůstal jeho celoživotním idolem. Šlo o víc než o romantickou blouznivost. Stal se introvertem a celoživotním nemluvou. Psaní deníku neudivovalo. Tehdy to dělal kdekdo. Jeho průvodcem se stala trudnomyšlnost.

V sedmnácti si zapsal: „Náladové výkyvy...otupělost, trudnomyslnost, takový jsem a duchové života jako by vymizeli a tak se často ocitám v blízkosti šílenství“ [21]. Obava ze zešílení ho opouštěla zřídka. Jeho deník prozrazuje i cosi podivného. Míval od puberty jakési poruchy vědomí. Tu a tam s nimi „iluze již viděného“. Že by sekundární epilepsie z tranzitorní cévní insuficience? Tak spekuloval Gurevič [cit. dle 20]. Pozdější sporadické záchvaty epileptický charakter mívaly. Schumannova „melancholie“ trvalá nebyla, její frekvence i hloubka prý však narůstaly. Hypersenzitivní byl od mala a tak depresivní rozlady by neudivovaly. Jenže je tu a tam následovala udivující rozjařenost. Komponoval a veselil se. Nerudný samotář vítal lidi kolem sebe. Němci tomu říkali „Schaffensrausch“, kreativní exces, a to pak Schumann za pár dní stvořil celou symfonii. Čtyři roky před jeho smrtí napsala jeho žena „Robert je rozveselený jako nikdy před tím.“ Bujarých dob bylo však poskrovnu. Sečtou-li se, vydaly by tak asi na pět let. „Melancholii“ bylo o hodně víc. Strašlivé úzkosti, nespavost, jurodivé představy a „reumatické záchvaty“, hlavybol, návaly krve do hlavy a „záchvaty závratí“, občas „neschopnost vidět“ [4]. Pak to šlo to s komponováním z kopce. Dost to zpestrovaly „fobie“. Jednou z cholery (1831), vesměs z výšek, z ostrých věcí a kovových předmětů. Thanatofobie se nezbavil nikdy. V roce 1833 ho obava ze šílenství dohnala až k panice. Chtěl v té hrůze vyskočit z okna [7]. Tížil ho i strach z před-

časné smrti. V říjnu 1837 si zapsal do deníku: „*Můj zánik je už nablízku anebo je to zážitek nějakého nového života...je mi tak, jako bych měl přijít o smysly.*“ Zpravidla ho šokovala jakákoli zpráva o úmrtí někoho blízkého. Zakázal rodině jakékoliv zlé zprávy. Nejel ani na matčin pohřeb. Fobie z léků tu a tam. Podezřelý, že? Že by ho chtěli otrávit? Sporadicky to přiznal. Občas podivné výroky o trýzni duše: „*Ovládají mě temní démonové*“ (1845). Trudnomyslnost z životního trápení sotvakdy. Takže dost tajuplná. Periodická? Na ni pár psychiatrů sázelo. Objevila se, potrápila týdny i měsíce a dala na čas pokoj. „*Nevýslovná úzkost, návaly do hlavy, okamžité pomínutí smyslů, všechno se rychle střídá...jako zlý duch, jenž se staví proti štěstí a otupuje ho...je to zničující melancholie ..*“ Subjektivních symptomů bylo mnohem víc (pocity dušnosti a hrozcích mdlob, „*srdeční úzkost*“, únava s pocity vyčerpání, apatie, občasná popudlivost, nerozhodnost a hučení v uších). Zachovalo se nesčetně zpráv o Schumannově „*hypochondrii*“. Pak následovala stále děsivější symptomatika, včetně smyslových preludů, narůstajících poruch řeči i delirantních stavů.

Za studií v Lipsku (jeden a půl roku 1829-1830 v Heidelbergu) poznal učitele hudby Fridricha Wiecka (1785-1873). Měl z něj vychovat klavírního virtuosa. Jeho dceru a proslavenou klavíristku Kláru (1819-1896) si vzal za ženu. Wieck jejich sňatku (došlo k němu až v roce 1830) bránil. Hrozil, že Schumanna zastřelí či ubije sekyrou [21]. Proč? Motivů bylo víc. Nakonec rozhodl soud. Wieck intuitivně Schumannovu duševnímu zdraví nevěřil. „*Nafoukaný asociál*“, neumí moc číst a rukopis má nečitelný, moc pije (což souhlasilo), je zadlužený (což pravda nebyla), má šílenou sestru a zruinoval si kvůli své „*pesimistické hlouposti*“ ruku. S tou rukou to souhlasilo. Aby byl virtuosem, vymyslel „*vylepšení*“ (to dělali tehdy i jiní). Dva prsty pravé ruky zvedalo jeho zařízení vzhůru. Nejdřív mu ruka ochrnula. Třetí prst se už nikdy nerozhýbal. Snad prý tendovaginitis. Nepomohlo nic. Máčel ho v lektvarech, kořalce i v býčí krvi.

A cvičil. Čím víc, tím hůř. Virtuosem nebude. Proto psal. V roce 1834 založil výtečný hudební časopis „*Neue Zeitschrift für Musik*“. Deset let byl jeho majitelem, vydavatelem i šéfredaktorem. Komponoval, někdy pilně, jindy méně. Bydleli v Lipsku, nějaký čas v Drážďanech a od září 1850 v Düsseldorfu. Jako hudební městský ředitel a dirigent selhal. Byl už hodně změněný. Samotář, podivín, nemluva. Hovořil tiše a rozumět mu bylo prabídně. Řadu let provázel Kláru na koncertních cestách světem. Stál v jejím stínu. Měli spolu osm dětí. Zdravé dcery Marie, Elisa a Eugénie se dožily vysokého věku. Dcera Julie a syn Felix umřeli dost mladí na tuberkulózu. Ta asi zahubila i jednoho Emila. Syn Ferdinand, profesí prodáváč, měl „*revma*“. Přeháněl to s morfinem a tak ho pár let drželi v ústavu. Zle dopadl i syn Ludwig. Prý

kvůli „*schizofrenii*“ se ocitl v ústavu. „*Zešilel*“ v osmadvaceti, záhy oslepl (atrofie optiku) a pětadvacet let doslova živořil v temnotách. Umřel v jedenapadesáti [12].

Schumannovo manželství s Klárou bylo prý navzdory jeho duševní nemoci šťastné. Opakovaně se jí se svými útrapami svěroval. Klára o nich v roce 1844 napsala: „*Robert nespal ani jedinou noc, v jeho fantazii se objevovaly ty nejstrašnější představy a ráno jsem ho obvykle našla tonoucího v slzách...*“ Už v roce 1833, tedy ve třidvaceti letech, si Schumann zapsal do deníku: „*V noci na 18. října se ve mně zrodila strašlivá myšlenka,...že mě nebe trestá a že ztrácím rozum...ovládla mě plně s takovou silou, že všechno ostatní zmlklo, útěcha, modlitba i výsměch.*“ Pozvolna ztrácel smysl pro praktický život. Jen zřídka toužil po společnosti. I v kavárně zůstával v izolaci. Syn Carl Marii von Webera ho vídal v roce 1845 v Drážďanech: „*Ponejvíce seděl s obličejem ke zdi obráceným a zády k hluku ze sálu, s rukou na uchu sklenice u malého stolku, docela do sebe ponořen a zdálo se, že si tiše pro sebe píská, ačkoliv z jeho našpulených rtů nebylo slyšet žádný tón. Úmyslné stranění bylo u toho geniálního muže respektováno, dílem z úcty, dílem však z obavy, neboť pokusy přimět ho k živému styku byly jím odmítány více než hrubým způsobem*“ [6, 7, 19].

Vzezření atleticko-pyknického a lehce femininního Schumanna [11, 18] evokovalo u lidí vlídný dojem. Šedomodré krátkozraké oči ztrácely rychle svůj lesk. Jeho zpočátku vznešeně působící pomalá chůze se stávala nápadně šouravou, jakoby chodil po špičkách. Po roce 1833 si navykl špulit rty jako při pískání. Grimasoval i jinak [6, 7, 12, 18]. Jako student měl i milostné aféry. Jednou byl krátce zasnouben s klavíristkou Ernestinou von Fricken z Aše. Abstinent nebyl. Měl rád pivo a víno, nejvíc šampaňské. Celý život kouřil silná cigára.

Jeho obsahově výborné příspěvky v hudebním periodiku byly podezřelé. V kavárně „*U kávovníku*“ v Lipsku se scházeli mladí adepti hudby. Schumann založil poněkud obskurní klub bojovníků proti hudebním „*filistrům*“ „*Davidovi spojenci*“ („*Davidbündler*“). (Dle biblické historky o boji krále Davida proti Filištíncům). Klub krátce existoval, přežila však jen Schumannova fikce. Vzor? „*Serapionovi bratři*“ autora strašidelných příběhů E. T. A. Hoffmanna (1776-1822). Jména fiktivních postav podepisoval Schumann své články. „*Florestan*“ a „*Eusebius*“ byly jeho vlastní kryptogramy, Klára byla „*Chiara*“ a Lipsko „*Firenz*“ atd. Sebe prezentoval dvěma protikladnými figurami: energického veselého „*Florestana*“ a melancholického „*Eusebia*“. „*Florestan a Eusebius jsou dvě stránky mé povahy...*“, vysvětloval. Zbytečné tajnůstkářství? A co „*slovní hrátky*“ schizoidů a schizofreniků?

O Schumannových sluchových preludech existu-

je mnoho rozporných zpráv. Kerner [7] píše, že mívával „*sluchové halucinace*“ už jako osmnáctiletý. „*Věčná hudba a nemožnost usnout.*“ (1828), „*zvoneční v hlavě*“ v roce 1838. Jiní píší o tinnitu a sluchových preludích až od roku 1846 (36 let). „*Úzkost vyvolávala sluchové poruchy... hučení v uších, každý šramot mu připadal jako zvuk... vnímal stálý zpěv*“ [6, 7]. Jeden lékař zaznamenal „*sluchové halucinace*“ už v roce 1844 (34 let) a v padesátých letech provázely sluchové preludy Schumanna téměř bez přestání. Mnoho let slýchal tón „a“. Halucinovaný zpěv mu znemožňoval dirigování. Vnímal halucinované zvuky. Překrývaly reálné tóny a chyběla mu tak nezbytná kontrola slyšeného [19, 20]. Do posledních aktivních dnů (asi do roku 1855) šlo o pseudohalucinace, terminálně o halucinace pravé, asi většinou už v průběhu delirantních extatických stavů. Katastrofa gradovala v únoru 1854 (věk 44 let). Od 10. února narůstaly trýznivé akustické prožitky. Transformovaly se ve zvuk orchestru nadpřirozeně krásných instrumentů. V noci na 17. února 1854 ho okouzila andělská hudba. Andělé ho vyzvali, aby ji zapsal. Pak si lehl na záda a nad sebou se vznášející andělé v extázi sledoval. K ránu úděsná proměna. Místo andělů pekelníci. Řvali a hrozili peklem. A finále? Vrhali se na něj tygři a hyeny. Křičel bolestmi ještě dlouho. Kvalitativní porucha vědomí tedy zřejmá. Extáze a delirium [6, 7, 9, 12, 18, 19, 20, 2]. V dalších nocích obklopen duchy a démony. Kál se a obviňoval. Je zločinec. Smí číst jen bibli. Strach, že ublíží Kláře. Její lásky není hoden. [4]. Hlasy andělů ho opájely štěstím. Jejich hudbu zapsal v pěti variacích. („*Geistervariationen*“, později zpracované Brahmem). Nechyběl ani ad hoc bludný výklad. Andělé jsou prostředníky mezi ním a jeho zemřelými idoly, Schubertem a Mendelssohnem. Ti mu tu rajskou hudbu z onoho světa seslali [9]. Dokonce prý halucinoval Schubertovu postavu [21]. Svě „*duchařské*“ variace za vlastní dílo nepokládal [8, 20]. Tranzitorní optické hypnagogické pseudohalucinace bývaly již dříve (je roztrhán přízraky či vynášen anděly) [20]. V posledních měsících života měl halucinace chuťové a čichové [6, 7, 11, 12, 21].

Karneval 27. února 1854 zažil v Düsseldorfu tragické zpestření. Schumann v onen sychravý den svůj byt opustil. Koncertní mistr Ruppert Becker o tom napsal: „*Schumann se ve dvě hodiny odpoledne vyplížil ze své ložnice, jen v plstěných střevících a šel přímo k Rýnu, kde se uprostřed mostu vrhl do řeky. Naštěstí už při vstupu na most byl nápadný tím, že odevzdal jako mostné svůj kapesník, protože u sebe žádné peníze neměl. Mnoho rybářů ho sledovalo a hned po skoku do vody ho zachránili a vytáhli do člunu. Chtěl se z něj znovu pokusit o skok do vody, ale zabránili mu v tom.*“ Osm statných mužů ho odvezlo na káře karnevalovým veselím domů. Schumann před skokem do Rýna vhodil do vody svůj snubní prsten. Kláru pak

nabádal, aby učinila totéž. Prsteny se na věčnosti setkají [4, 6, 7, 8, 12, 18, 19, 20, 21].

Schumann mluvil málo a nerad [21]. Nebylo tomu tak vždy. Vazba na fáze skleslosti byla zřetelná. Slabý hlas bez modulace. Jen mezi přáteli bývával výřečný, později si jen mumlal pro sebe, na dotazy neodpovídal či šlo jen o útržky vět [18]. Zpomalení myšlení mu znemožnilo sledovat rychlejší tempo hry orchestru [4, 7, 8]. „*Celé dny mlčím, myšlenky nemám, jen si pro sebe mumlám*“, zapsal si v deníku v roce 1839. Po roce 1850 „*neohrabaná řeč*“ [18] se setřelou artikulací [17] a s progredujícím poklesem srozumitelnosti. Až nedlouho před smrtí se jeho inkoherentní slovní produkce sdružovala s fatickými poruchami. V dubnu 1856 při Brahmově návštěvě jen „*jednotlivé neartikulované zvuky*“ a při posledním shledání s Klárou řekl dysartricky jen „*Meine...ich kenne.*“

Mlhavé jsou zprávy o různých „*nervových záchvatech*“. Píše se „*konvulzivních atakách*“ [18] či o „*apoplektiformních stavech*“ [11]. V roce 1853 měl „*Nervenschlag*“. Jeden lékař to měl za lumbago, zkušenější doktor Kalt za přechodnou apoplexii: „*Je to ztracený člověk s neléčitelnou mozkovou nemocí.*“ V posledních dnech života měl Schumann „*na všech končetinách neustálé křeče*“ [8]. Nejspíše decerebrační rigidita. Hodně bibliografů, včetně Schumanna samého, zmiňuje záchvatové poruchy bez jasného vymezení a paroxysmy porušené lucidity (mdloby, černo před očima, „*nervový kolaps*“, „*nervózní křečový záchvat*“, „*vaskulární cerebrální ataka*“, „*záchvaty bezvědomí*“ aj.).

Víc mlhavých zmínek se týká Schumannových bludných idejí. Fixní „*paranoické*“ bludy neměl. Při nesnázích v Düsseldorfu (1850-1852) si své profesionální insuficience nebyl vědom. Myslel na intriky. Klára na ně ale myslela víc než on. Sem tam měl Schumann podezření na otravu. Nechtěl proto léky od lékaře. Tedy maximálně jen „*deliroid*“. Mohl patřit i k jeho thanatofobii. Pár týdnů před smrtí nejedl. Báł se, že bude otráven? Možná. Konzumoval jen víno a želé od Kláry.

Metamorfóza jeho myšlení směrem k magii zřejmě byla. Dřív na ni nevěřil. Stal se spiritistou. Kohosi ujišťoval, že „*stoleček ví všechno*“. Úbytek soudnosti tu ve hře byl. Dřív to bývalo jen v náznacích. Byly to „*předtuchy*“. V březnu 1839 psal „*Smuteční průvod*“ (v „*Nachtstücke*“, opus 23). Kláře napsal: „*Vyskytuje se tam místo, k němuž jsem se neustále vracel, je to, jako by si někdo povzdychl z těžkého srdce, ach, Bože! Viděl jsem při komponování stále pohřební průvody, rakve, nešťastné zoufalé lidi, byl jsem tak zrušen, že mi vytryskly slzy a já nevěděl proč a neměl jsem žádný důvod...tu přišel dopis od Terezy a bylo to hned jasné.*“ (Zpráva o smrti jeho bratra Eduarda). Magicke myšlení a „*proroctví z výsledku*“. Klinické symptomatické bludné fenomény nedominovaly. „*Megalomanie*“ paralytiků vyjádřena nebyla.

Jak to bylo se Schumannovými zornicemi? Jistý malíř Laurens pořizoval pár jeho portrétů. V roce 1853 ho překvapila jeho oboustranná mydriáza [6, 7, 20]. Paralytici mívali spíš miózu a anisokorii. Skotský lékař Argyll-Robertson popsal svůj symptom až v roce 1869. Zdá se, že v Endenichu Schumannovým zornicím příliš pozornosti nevěnovali. (Učebnicové popisy dodnes připouštějí různost zornicových změn, vzácně jejich absenci.)

Po incidentu na mostě přes Rýn byl Schumannův převoz do ústavu nezbytný. Dne 4. března 1854 ho dopravili do psychiatrického ústavu v Endenichu u Bonnu, kde strávil dva a půl roku až do své smrti. S ústavní detencí souhlasil. Před odjezdem neměl potřebu rozloučit se ani s Klárou, ani s dětmi. Ústav v Endenichu zřídil v roce 1844 psychiatr dr. Franz Richarz (1802-1887) jako moderní a humánní zařízení. Schumannův duševní stav byl kolísavý, do května 1854 uspokojivý. Procházel se v zahradě a byl s doprovodem i v Bonnu. Hrál na klavír a přijímal návštěvy. Nejvíc přicházel Johannes Brahms (1833-1897). Klářiny návštěvy dr. Richarz nedoporučil. Schumann jí psal, naposled v květnu 1855. Pak byl jeho rukopis nečitelný a obsah konfuze. Chorobopis z Endenichu byl na léta ztracen. U zpočátku rozveseleného pacienta se progresivně zhoršovala soudnost a rapidně spolu s halucinacemi narůstaly řečové a mnestické poruchy. Nepatrným náznakem megalomanie byl text jednoho dopisu. Schumann se podepsal „Robert Schumann, čestný člen nebes“ [18, 21]. Přibývalo agresí proti personálu a střídala se období lucidity se zmateností. Požadoval víno, aby ho vzápětí vrátil s tím, že je otrávené. Mezi záchvaty křečí celé hodiny křičel. Poslední týdny stravu odmítal, kachektizoval, neopouštěl lůžko, měl otoky na nohou a byl inkontinentní [2]. Zemřel ve spánku v úterý dne 29. července 1856 odpoledne. Už delší dobu před smrtí si byl vědom, že se blíží konec. Napsal svou „Mši“ a „Rekviem“ (1852) a poslední skladbou byl „Endenišský chorál“ na text jáchymovského kantora Nikla Hermanna. „Wenn mein Stündlein vorhanden ist, aus dieser Welt zu scheiden“ Hrál se na Schumannově pohřbu. Byl u něj celý Bonn [19].

Den po Schumannově smrti, dne 30. července 1856, provedl dr. Richarz s asistentem dr. Petersem pitvu jeho těla [5]. Sotva erudovaní v patoanatomii sepsali nepostačující zprávu o makroskopických změnách. Část nálezu zveřejnil až v roce 1873 Schumannův životopisec Joseph Wilhelm Wasielewski (1822-1896) [5]. Celý pitevní nález nalezli náhodou v roce 1973 v archivu Schumannova muzea ve Cvikově. Byl tam nepovšimnut od roku 1926 v dokumentech Schumannovy dcery Marie. Richarz popsal snížení váhy mozku (atrofii), zánětlivé změny na mozkových plenách, ztlustění, zkalení, srůsty a slepení pia mater s kůrou, rosolovitou zčásti až chrupavčitou hmotu kolem hypofýzy, hyperémii na bázi a změny lebních kostí (hyperos-

tózy). V roce 1885 exhumoval patolog Schaafhausen Schumannovu lebku. Lební kosti v normě a zpochybil i atrofii mozku. Dohadů přibylo. Dr. Richarz napsal v dubnu 1873 do novin pár úvah o Schumannově smrti. Mnohomluvně, rozplizle a nejednoznačně. Organická nemoc? Ano. Jaká? „Neúplná paralýza“. A to je co? Luetická báze progresivní paralýzy známa nebyla. Jen se cosi vědělo o její organicitě. V pařížském Charentonu to v roce 1822 zjistil francouzský psychiatr Antoine Laurent Jessé Bayle (1799-1858). Richarzova „neúplná paralýza“ odpovídala termínu, který použil Bayle („la paralysis générale incomplete“). Jenže Richarz své dedukce rozmělnil úvahami o exhausci („příčinou přetížení byla nepřiměřená duševní, zvláště umělecká produktivnost“). Neusmívejme se povýšeně nad tím. Nahlédněme do Kuffnerovy učebnice z roku 1897: „Pro domněnku, že hlavním podnětem jest napjatá činnost cerebrální... vyskytá se nejvíce paralytiků tam, kde je mozek nejvíce zapřažen...“.

Epizody Schumannovy povznesené nálady sestavili někteří do přehledných tabulek a korelovali je s jeho dílem. To býval Schumann exaltovaný, někdy skoro bujarý. Bylo to v letech 1829, 1832, 1833, 1836, 1838, 1849 a 1851. Ze 114 opusů zkomponoval nejvíce v letech 1840 a 1849. V roce 1844 nenapsal vůbec nic. Od poslední „depressivní“ fáze na jaře 1852 šlo prý už jen o „organické“ symptomy [18]. V roce 1849 pracoval v úžasném tempu. Vznikly kantáty, mnoho sborů a písní, komorních skladeb a skladeb pro děti. A úroveň jeho děl? To přenecháme muzikologům. Shodnout se nemohou. Byl nějaký úpadek vůbec patrný? Tu a tam ano. I nejbližší přátelé si tukali na čelo, když Schumann vyrobil kantátu „Putování růže“ (1851). Jistá Elisabeth Kulmannová vypočila pár sentimentálních básniček. Všem byly k smíchu. A Schumann? Planul nadšením a ty sladkácké rýmovačky zhudebnil. Jeho deteriorace plynulá nebyla a tak až do posledka nebylo o překvapení nouze. Nepotvrzovalo to odjinud známé spekulace o stimulaci tvorby génů paralytickou euforií nebo mánií?

Téměř stopadesát let uběhlo, než se našly podklady z Endenichu. Skrýval je jistý psychiatr kvůli lékařskému tajemství. V roce 1988 je předal synovci, komponistovi Reimannovi. Ten je v roce 1991 nabídl Akademii umění v Berlíně. V roce 1993 pověřil ředitel archivu této akademie Dr. W. Trautwein profesora vnitřního lékařství z Freiburgu Franze Hermann Frankena, aby je zhodnotil. Frankenův závěr? Jednoznačný: o Schumannově progresivní paralýze pochybovat nelze. (Text endenišských zápisů byl publikován v květnu 2006) [1, 2]. Causa finita? Ani zdání. Spekulace pokračují. Právem. Byly všechny Schumannovy osobnostní proměny od patnácti z paralýzy? Co jeho fázické afektivní výkyvy? I ty měla lues na svědomí? A nesčetné fyzické útrapy už od osmnácti? Lze to všechno svést na jednu příčinu, na společného jme-

novatele ? Odpovědi se nedočkáte. Potkáte gejzíry spekulací a budete se ptát, jak mohly i velké medicínské autority přehlédnout, opomenout či popřít ta či ona fakta, jen aby prosadily svou?

Podívejme se na argumenty slovných lékařů. Váha mozku 1336 g. O sedm uncí pod věku odpovídající normou. Byla to už atrofie? Prý na atrofii trochu málo. A změny meningů? Zpochybněny. Co z toho? Na paralýzu to prý nestačilo [5, 11, 12]. Že by snaha zbavit Schumannovu památku luetické hanby? A ten rosolovitý chuchvalec kolem hypofýzy? Následek luetické meningitidy či guma ? Snad i něco jiného (sarkóm, kraniofaryngóm?) [5]. Více patografů paralýzu vyloučilo. A co ta mydriáza? Paralytici mívali jiné změny, že ? A že by lues zdedil? Cosi podezřelé bylo. Co udolalo jeho otce? „Hluboce zakořeněná nervová nemoc“ [6,7]. A divná „kožní nemoc“ sestry Emilie. Její „jedy“ způsobily „tiché šílenství“. Šlo opravdu o „schizofrenii“ ? A co syn Ludwig? Také „schizofrenie“ ? Ale proč ho oslepila atrofie optiku ? Možno spekulovat i víc. Jenže dítě akviruje nákazu od matky. Schumannova matka luetická nebyla. Takže pozdější nákaza? V Heidelbergu (1829-1830) „wüütfreie Weltansicht“ („zpuütlý pohled na svět“). Tak to sám napsal. A studentské pitky. Venzmer [21] napsal: „...tím byl položen zárodek onoho zničujícího onemocnění, které ho ve 46 letech zničilo. Jsou to také ony osudné měsíce, oněch jeden a půl roku v Heidelbergu, které ležely mezi nákazou a objevením prvních známek choroby kolem roku 1844.“ Další podezření? Franzen [2] našel Schumannův deníkový záznam z května 1831. Měl „bolestivou ránu na penisu“. Léčeno lokálně „narcissovou vodou“ („Narzissenwasser“). Co to bylo, nevím. Tvrdý vřed ale vůbec nebolí. Plané podezření? Jistý doktor Sams vyložil dost bizarně ochrnutí na pravé ruce. Snad z intoxikace rtutí. Proč rtuť ? Přece „šedá mastička“ proti syfilidě. Symptomatika Schumannovy terminální psychózy progresivní paralýze však odpovídala. Dnešní učebnice se o ní moc nerozpisují. Máme objektivní diagnostické metody. Starší knížky jsou velmi zevrubné. Otevřme Kuffnerovu učebnici z konce 19. století. Čtení je to skvostné: „Bohatství symptomů takřka vyčerpateľné...zákal vědomí...v mrákotách, epileptické absenci podobných...v iniciálních stadiích střídají se chvíle otupělosti a zbystřelosti...Leckdy je vrtkavost povahy iniciálním symptomem...nálada depresivní, připomíná stavy melancholické, hypochondrické i perzekuční...leč který iniciální paralytik má vyznačené vědomí choroby...vyslovuje tušení, že zahyne chorobou mozkovou. Utvorzují jej v tom i paraesthesie, nespavost, závady motorické a jinaké symptomy fyzické...reumatické paraesthesie a paralgie...expansivní nálady...obraz připomíná na prostou manii...V rannějších stadiích dosti často expansivní nálada rozvíjí takřka jen tonisující vliv na všechny funkce...nabádá fantasii k bujně svěží tvorbě...pronášení myšlenek děje se se zjevnou těžkopádností...při nich

nepřiměřená fysiognomie...pitvoří se...mnohdy špoulivé pohyby ...paralytické záchvaty...více typů, návaly krve do hlavy...se závratí, zákal zorného pole, zákal vědomí...mdloby...záchvaty apoplektiformní...epileptický záchvat...iniciálně i horečky...iritační stavy hypochondrické a melancholické...vzácnější je paralysa cirkulární, v níž podobně jako při psychosách periodických alternujících napořáde stavy depresivní s expansivními...literatura zaznamenala remise 7, 10, ano i 25 let“.

To vše k symptomatice Schumannovy nemoci patřilo. Stačí to k nozologickému výkladu ? A co časový faktor ? Trvá to i hodně let než paralýza po nákaze začne, že ? Paul Julius Möbius (1853-1907) v roce 1906 [15] vsadil na „dementia praecox“. Patologové na paralýzu dlouho nevěřili. Richarzovy organické změny byly hlavně na mozkové bázi. Tam patří tuberkulózní meningitida. Tuberkulóza byla v Schumannově rodině známa (zahubila jeho tři děti). Möbius chorobopis z Eendenichu neměl. Podezíral Richarze, že ho vědomě zničil. Přesvědčila ho rodinná zátěž (teta, sestra a syn nespíš schizofrenní). A Schumann byl chorý od dospívání. Od patnácti introvert či „schizoid“. Nedůvěřivý, podezíravý, věřil, že ho chtějí otrávit, samotařil, sluchové i jiné halucinace, myslel magicky a manýroval (špulení rtů, grimasování, chůze po špičkách aj.). V jeho dopisech Kláře z Eendenichu odhalil Möbius „zpuüštění afektů“ („Verödung des Gefühls“). Argument velmi sporný. Schumanna zahubila kachexie s dehydratací. I to prý jako výsledek „degenerativní“ endogenní psychózy. Odmítal potravu, vyschl a vyhladověl. Jak prosté, že ? Jeho „febrility“ (1833) byly prý z „malárie“ [20], což bylo za vlasy přitažené. Sotva udivuje, že na Möbiovy závěry téhož roku reagoval Hans Walter Gruhle (1880-1958) [3]. O „dementia praecox“ nešlo. Duplicita chorob: V prvních letech manicko-depresivní psychóza (bipolární forma), později progresivní paralýza. Takže v jádře cyklotým [3, 11, 12]. Proměna v samotáře a schizoida na vrub paralýzy ? Co bylo po roce 1850, patřilo do ní [3]. Jenže mlčenlivým „schizotýmem“ se Schumann stal mnohem dříve. Stoupence měli oba, Möbius i Gruhle. Někteří konstruovali kombinace, trošku od jednoho a trošku od druhého. Překvapil Leonhard [12]. „Cyklotýmové se chovají jinak než Schumann. Mohou být subdepresivní, hypomaničtí nebo syntonní, nicméně jde vždy o osoby, které žijí se svými bližními v dobrém kontaktu. Schumannovi naopak po proběhlých psychózách chyběla schopnost vstupovat do mezilidských kontaktů.“ A tak se Leonhard přiblížil Möbiovi. Připomněl periodickou katatonii. Mnoho forem, manýrování, třeba ono špulení rtů („Schnauzkrampf“) nebo divná chůze, kromě mlčenlivosti (mutismus ?) „extatické“ a „akinetické“ stavy. A atypičnost symptomatiky svedla mnohé i k dalším závěrům: „smíšená psychóza“, případně schizoafektivní [20], obliterující thrombangiitida nebo periarteriitis nodosa [13],

mozková arterioskleróza bez nebo s hypertenzní encefalopatií [11, 18] (ač Richarz zvětšení srdce nenalezl a na cévách buď změny nenašel či je nehledal). Také se narodily z psychiatrického hlediska scestné diagnózy jako „klasická ars psychóza ze schizofrenního okruhu“ ještě v roce 1982 [11]. Někteří si posteskli, že se hledá nemoc tam, kde šlo jen o velké životní trápení [8], jiní si zaspěkulovali jinak, kupříkladu „konstituční psychastenie a obsedantní osobnost“ a jiní rezignovali na přesnou nozologickou diagnózu a vyslovili obecný závěr (například německá biografka Adéla Judová v díle „Höchstbegabung“ z roku 1953: „Nejasná endogenní psychóza s finální psychózou organickou“).

Lze dospět k plauzibilnímu závěru? Sotva. Nejlíže se dostal Gruhle, závěry Möbiovy lze odmítnout. Lákal mě návrat ke Kuffnerovi, svést to všechno na společného jmenovatele. Časové parametry Schumannova stonání to zhatily. Končím citací našeho muzikologa Sýkory [19]: „*To, že Schumann dokázal vytvořit za tak hrozných překážek takové dílo, patří k největším triumfům ducha. Schumanna postavil jeho osud po bok Beethovenovi a Smetanovi.*“

LITERATURA

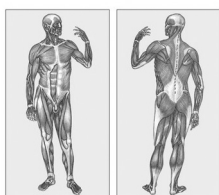
1. **Franken, F. H.:** Ergänzung. (Zu dem Beitrag „Eine anrúchtige Diagnose“ von Dr. med. Ulrich Skubella in Heft 40, 1999. Dt. Ärztebl., 96, 1999, s. C-1999-2000.
2. **Franzen, C.:** Qualen fürchterlichster Melancholie. Dt. Ärztebl., 103, 30, 2006, s. C 1684-1686.
3. **Gruhle, W.:** Brief über Robert Schumanns Krankheit an P. J. Möbius. Zbl. Nervenheilk., 29, 1906, s. 805.
4. **Henke, M.:** Mit zerrissenem Herzen. Clara Schumann. 2. Auflage. München, List Taschenbuch-Ullstein Taschenbuchverlag, 2001.
5. **Jänisch, W., Nauhaus, G.:** Der Obduktionsbefund der Leiche des Komponisten Robert Schumann-Veröffentlichung und Wertung einbes wiederentdeckten Dokuments. Zentralbl. allg. Pathol. pathol. Anat., 132, 2, 1986, s. 129-136.
6. **Kerner, D.:** Robert Schumanns Krankheit. Münchener Med. Wochenschr., 102, 1960, s. 1806-1812.
7. **Kerner, D., Schadewaldt, H.:** Über grosse Musiker. II. Stuttgart, Schattauer Verlag, 1998.
8. **Kirchner, M.:** Märchen vom tragischen Wahnsinn. Dt. Ärztebl., 84, 39, 1987, s. C-1566.
9. **Kretschmer, E.:** Geniale Menschen. 3. Auflage. Berlin, Springer-Verlag, 1942.
10. **Kuffner, K.:** Psychiatrie pro studium i praktickou potřebu lékaře. II. díl. Praha, Bursík a Kohout, 1897.
11. **Lange-Eichbaum, W., Kurth, W., Ritter, W.:** Genie, Irrsinn und Ruhm. 7. Auflage. München / Basel, Ernst Reinhardt Verlag, 1985.
12. **Leonhard, K.:** Die psychische Krankheit von Schumann. In: Bedeutende Persönlichkeiten in ihren psychischen Krankheiten. 2. Auflage. Berlin, Ullstein Mosby Verlag, 1992.
13. **Lesný, I.:** Zdravotní problémy Roberta Schumanna. In: Zpráva o nemocech slavných. Brno, vydavatelství Vikend, 1991 s. 55-57.
14. **Linder, M.:** Die Psychose von Robert Schumann und ihr Einfluss auf seine musikalische Komposition. Schweiz. Arch. Neurol. Psychiat., 83, 1, 1959, s. 1-49.
15. **Möbius, P. J.:** Über Robert Schumanns Krankheit. Halle, Marhold Verlag, 1906.
16. **Prause-Tratschke, G.:** Über die Schwächen der Genies. München, Econ Ullstein List Verlag, 1999, s. 308-309.
17. **Skubella, U.:** Eine anrúchtige Diagnose? Die Krankheit Robert Schumanns. Deutsches Ärzteblatt, 96, 1999, 40, s. C-1870-1871.
18. **Slater, E., Meyer, A.:** Contributions to a Pathography of the Musicians: 1. Robert Schumann. Confin. psychiat., 2, 1959, 2, pp. 65-94.
19. **Sýkora, V. J.:** Robert Schumann. (Hudební profily.) Praha-Bratislava, Editio Supraphon, 1967.
20. **Teplý, I.:** Psychóza Roberta Schumanna. Bratisl. lek. Listy, 88, 5, 1987, s. 546-555.
21. **Venzmer, G.:** Genius und Wahn. Stuttgart, Franck'sche Verlagshandlung, 1964.

MUDr. Jaroslav Vacek
Lesní 15
360 07 Karlovy Vary

SNADNO SROZUMITELNÝ VÝKLAD

KAPESNÍ SLOVNÍK MEDICÍNY

Martin Vokurka • Jan Hugo
3000 NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH HESEL

MAXDORF

PRO ŠIROKOU
VĚDOMOST

KAPESNÍ SLOVNÍK MEDICÍNY

Martin Vokurka, Jan Hugo

Kapesní verze lékařského slovníku, do které jsme vybrali – obohaceni o 11 let zkušeností – přibližně 3000 nejdůležitějších lékařských termínů, je zdrojem základních informací o zdraví a nemocech skutečně pro nejširší čtenářskou obec.

Vydal Maxdorf v roce 2005, ISBN 80-7345-053-4, formát A6, brož., 176 str., cena 245 Kč.

Objednávku můžete poslat na adresu: Nakladatelské a tiskové středisko ČLS JEP, Sokolská 31, 120 26 Praha 2, fax: 224 266 226, e-mail: nts@cls.cz